

KUDSİYET

(bk. KUTSİYET).

KUDSİYYE BEGÜM

Bâbürlü Sultanı
Ahmed Şah Bahadır'ın annesi
ve saltanat ortağı.

Asıl adının Udam Bai ve kendisinin bir Hindu dansçı olduğu söylenir. Bâbürlü Sultanı Nâsırüddin Muhammed Şah'ın (1719-1748) dikkatini çekmiş ve ihtidâ ederek sultanla evlenmiştir. Bu evlilikten doğan Ahmed Şah 1748'de Bâbürlü tahtına çıkınca annesini Nevvâbe Kudsıyye Begüm unvanı ile devlet idaresinde birinci derecede önemli bir makama yükseltti. Kuvvetli bir himaye duygusu taşıyan Kudsıyye Begüm, giderek oğluna karşı güçlü bir konum kazanmaya başlayan vezir Safder Ceng'e düşman oldu. Bunun için sarayda kendisine sadık bir grup oluşturdu ve adamlarından bir hadımın Nevvâb Bahadır Câvid Han unvanı ile yüksek makama geçmesini sağladı. Ardından da Safder Ceng'i azlet-tirmeye çalıştıysa da bunda muvaffak olamadı.

Kudsıyye Begüm ile Câvid Han'ın yakınlığı zamanla duygusal bir muhteva kazanınca halk arasında dedikodu başladı. Hadım olmasına rağmen Câvid Han'ın saray geleneklerini çiğneyerek bazı geceler sarayda kalması tepkileri arttırdı. Bu arada haklarını alamadıklarını söyleyen saray muhafızları Kudsıyye Begüm ve Câvid Han aleyhine protestolarda bulundular. Nihayet Safder Ceng Câvid Han'ı öldürttü (27 Ağustos 1752).

Kudsıyye Begüm ve oğlu Ahmed Şah Bahadır'ın tahtlarını kaybetmeleri, vezir Safder Ceng'e karşı yücelttikleri İmâdülmülk mârifetiyle olmuştur. Âsafşâhî hânedanının kurucusu Nizâmülmülk Âsafcah'ın torunu olan İmâdülmülk saraya Safder Ceng'in tavsiyesi üzerine mübâşir olarak alınmıştı (1752). İran asıllı olan Safder Ceng bu sayede Türk asıllı grupların da desteğini almayı hedeflemişti. Ancak İmâdülmülk zamanla Ahmed Şah Bahadır'la birlikte hareket etmeye başladı ve Safder Ceng'e karşı oldu. Durumunun kötüleştiğini gören Safder Ceng kendisine bağlı adamlarıyla birlikte Kudh'a çekilmek zorunda kaldı. Bunun üzerine İmâdülmülk, dayısı İntizâmüddeve Han'ı Saf-

der Ceng'in yerine vezir tayin ettirdi. Böylece kısa zamanda Delhi'de en güçlü konuma gelen İmâdülmülk çok geçmeden Ahmed Şah ve Kudsıyye Begüm'ü tahttan indirdi (1754). Ahmed Şah Bahadır öldürüldü, Kudsıyye Begüm de malları müsâdere edilerek hapse atıldı ve orada öldü.

Çağdaş kaynaklar, Kudsıyye Begüm'ün devlet işlerine müdahalesinin oğlunun itibarını sarstığını, dolayısıyla tahttan indirilmesine yol açtığını kaydeder.

Kudsıyye Begüm, kendisini Cihangir'in (1605-1627) hanımı Nurcihan'la kıyaslayarak güç ve ihtişam elde etmek için ihtiraslı davranmışsa da Nurcihan'ın sahip olduğu imkân ve yetenek kendisinde bulunmadığı için istediklerini elde edememiştir. Saraydan yetişen Nurcihan'ın aksine sıradan bir kişi iken birden bire saraya intikal etmiş olması, dolayısıyla arkasında bir aile desteğinin bulunmaması gibi faktörler Kudsıyye Begüm'ün daha çok Bahadır Câvid Han'a dayanmasına yol açtı. Gerek Kudsıyye Begüm'ün gerekse Câvid Han'ın devlet yönetiminde kazandığı ağırlıktan çağdaş anonim *Târîh-i Ahmedşâhî*'de şöyle bahsedilmektedir: "Devlet işleri bu derece akılsız bir kadına mı kalacaktı?"

Kaynaklar, Kudsıyye Begüm'ün israfları yüzünden devlet hazinesinin zaman zaman büyük sıkıntılar yaşadığını kaydetmektedir. Özellikle her yıl düzenlenen şatafatlı doğum günü kutlamaları bu israfa örnek gösterilmektedir. Kudsıyye Begüm'ün kısa saltanatı zamanında Delhi'de bazı mimari eserler inşa edilmiştir. Camuna Irmağı kenarındaki Bâbürlü bahçesi (Kudsıyye bağ) bu dönemde düzenlenmiştir (1748). Günümüzde sadece bazı kalıntıları mevcut bulunan bahçe 1857 sipahi olayları sırasında tahrip edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tahmasp Beg Han, *Tahmaspnâme* (nşr. M. Aslam), Lahor 1986, s. 55-56; Gulâm Hüseyin Han, *Siyerü'l-müte'ahhîrin*, Leknev 1866, II, 891-892; *Târîh-i Ahmedşâhî*, British Library, Or., nr. 2005, vr. 3^a-12^a, 15^a, 21^a, 29^a, 52^a; Seyyid Ahmed Han, *Âşârü's-şanâid* (nşr. Halik Encüm), Delhi 1990, I, 359-360, 362; Dergâh Kuli, *Murakka'-i Delhî* (nşr. N. Hasan Ensârî), Delhi 1982, s. 23, 75; Beşir Ahmed Dihlevî, *Vâkı'ât-ı Dârü'l-Hükümet*, Agra 1919, II, 465-466; J. N. Sarkar, *Fall of the Mughal Empire*, Calcutta 1971, I, 209-210; S. M. Khan, *The Begums of Bhopal*, London 2000, s. 70-90.

İQTIDAR HUSAIN SIDDIQUI

KUDÛRÎ

(القُدُورِي)

Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr
Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî
(ö. 428/1037)

Müctehid Hanefî âlimi.

362 (973) yılında Bağdat'ta doğdu. Nisbesinin kökeni kesin olarak bilinmemekle birlikte çömlek (kıdr, çoğulu kudûr) imalâtı veya satıcılığıyla ya da Bağdat köylerinden Kudûre ile ilişkilendirilmiştir. Bir kısım kaynaklarda ve bazı eserlerinde künyesi Ebû'l-Hasan şeklinde de kaydedilmiştir. Ebû Abdullah Muhammed b. Yahyâ el-Cürcânî'den fıkıh ve Muhammed b. Ali Süveyd el-Müeddib'den hadis tahsil etti. Irak'ta Hanefî mezhebinin önderi durumuna geldi. Otto Spies, Kudûrî'yi Cessâs'ın (ö. 370/981) talebesi olarak gösterirse de (*El*, II, 486) bu muhtemelen Kureşî'nin bir ifadesini (*el-Cevâhirü'l-mudîyye*, I, 223) yanlış anlamasından kaynaklanmıştır. Bir rivayete göre Abbâsî Halifesi Kâdir-Billâh -muhtemelen Şii Fâtımîler ve Büveyhîler'in karşısında Sün-nîliği hâkim kılma çabası içinde- dört mezhebin otoritelerinden birer muhtasar fıkıh eseri hazırlamalarını istedi. Bu maksada hizmet için devrin Hanefîler'inin temsilcisi olarak seçilmesinden iktidar sahipleri nazarında büyük saygınlığa eriştiği anlaşılan Kudûrî, mezhebin temel metinlerinden biri sayılan *el-Muhtasar*'ını hazırlayıp takdim etti (Yâkût, XV, 54). Onu müctehid olarak niteleyip Şemsüleimme el-Halvânî'den üstün tutanlar (Leknevî, s. 30) yanında tercih ehlinde sayanlar da (M. Zâhid Kevserî, s. 104) bulunmaktadır. 5 (veya 15) Receb 428 (24 Nisan veya 4 Mayıs 1037) tarihinde Bağdat'ta vefat eden Kudûrî, önce Derbüebî-halef'teki evinin hazîresine defnedildiyse de daha sonra naaşı Mansûr caddesindeki türbede Hanefî ulemâsından Ebû Bekir el-Hârizmî'nin kabrinin yanına nakledildi.

Mezhebin temel kaynaklarında görüşlerine sıkça yer verilen Kudûrî'nin, Hanefîlik yanında bölgede yaygın olduğu için Şâfiî fıkıhını da iki imam arasındaki ihtilâfları ele alan bir kitap yazacak kadar iyi bildiği anlaşılmaktadır. İmam Şâfiî'den daha fakih ve münazaracı olarak tanıtıldığı Şâfiî fakih Ebû Hâmid el-İsferâyîni ile münazaralarda bulunmuştur. Kaynaklar ayrıca, Şâfiî kadısı Ebû't-Tayyib et-Taberî ile talâka dair bir mesele üzerindeki tar-

tişmasını nakletmektedir. Bütün bunlar onun cedel ilmini iyi bildiğini göstermektedir. Hanefîler'e karşı eleştirel değerlendirmeleriyle tanınan talebesi Hatîb el-Bağdâdî dahi Kudûrî'yi sadûk olarak nitelemektedir. Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Akta' el-Bağdâdî Kudûrî'den fıkıh öğrendi ve *el-Muhtaşar*'ını şerhetti. Başkadî Dâmegânî de kendisinden hadis dinledi.

Eserleri. 1. *el-Muhtaşar**. Fıkıh sahasında yüzyıllarca ders kitabı olarak okutulan önemli bir eser olup erken dönemde baskıları yapılmış (Lahor 1287; Bombay 1303; İstanbul 1309, 1310; Dehli 1847; Leknev 1876; Kazan 1880, 1909), Türkçe'ye, Farsça'ya ve bazı Batı dillerine tercüme edilmiştir. Eser üzerine Akta' el-Bağdâdî, Hâherzâde, Muhammed b. Ahmed el-İsbicâbî, Zâhidî, Ebû Bekir el-Hâddâd, İbn Kutluboğa, Abdülganî el-Meydânî gibi âlimler tarafından şerh ve hâşiyeler yazılmıştır. **2. *et-Takrîb***. Kudûrî önce, Ebû Hanîfe ile öğrencileri arasındaki mezhep içi ihtilâfları meselelerin delillerine yer vermeden ele alan tek ciltlik bir nüsha hazırlamış (*et-Takrîbû'l-evvel*), daha sonra bunu delillerle zenginleştirerek genişletmiştir (*et-Takrîbû's-sânî*). Eserin bir nüshası Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (nr. 18832). **3. *et-Tecrid***. İlm-i hilâfa dair yedi cüzlük bir eser olup İmam Şâfiî ile Ebû Hanîfe ve talebeleri arasındaki ihtilâflı meseleleri inceler ve mezhep imamını savunur. 23 Zilkade 405 (15 Mayıs 1015) tarihinde talebelerine imlâ ettirmeye başladığı eserinde ele aldığı konulardaki farklı görüşleri verdikten sonra taklid ehline rehberlik için kendi tercihini de belirtir. Eserin Beyazıt Devlet (nr. 18827-18829), Nuruosmaniye (nr. 1405), Süleymaniye (Fâtih, nr. 2040; Damad İbrâhim Paşa, nr. 679) ve Topkapı Sarayı Müzesi (III. Ahmed, nr. 981) kütüphanelerinde kayıtlı nüshaları vardır. Cemâleddin Konevî tarafından bunun üzerine *et-Tefrid* adıyla dört ciltlik bir çalışma yapılmıştır (kaynakların bazıları bunu şerh, bazıları da muhtasar olarak kaydetmektedir; bk. Kureşî, III, 435; İbn Kutluboğa, s. 71; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1357; *Osmanlı Müellifleri*, I, 219). **4. *Şerhu Muhtaşari'l-Kerhî*** (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1000, Damad İbrâhim Paşa, nr. 563; Köprülü Ktp., Hacı Ahmed Paşa, nr. 93-95; Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1226-1229; Âtîf Efendi Ktp., Âtîf Efendi, nr. 910; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 804; Murad Molla Ktp., nr. 895-897). **5. *Nübze min menâ***

kıbi Ebî Hanîfe. Râgıb Paşa Kütüphanesi'nde kayıtlı (nr. 1479, vr. 69^a-71^a) müstakil bir nüshası bulunan risâle *Şerhu Muhtaşari'l-Kerhî*'nin girişinde de yer almaktadır. Bunlardan başka Köprülü Kütüphanesi'nde kayıtlı (Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 1584, vr. 41^a-44^a), Kudûrî'nin rivayet ettiği bazı hadisleri kapsayan bir cüz bulunmaktadır (yukarıdaki eserlerin diğer yazmaları için bk. Ahlwardt, IV, 59-60; Brockelmann, GAL, I, 183-184; *Suppl.*, I, 295-296; Arberry, III, 11, 31; Sezgin, I, 451-455; M. Mutî' el-Hâfiz, I, 456). Kudûrî ayrıca Hassâf'ın *Edebû'l-kâdî*'sini de şerhetmiştir (*Keşfü'z-zunûn*, I, 46).

BİBLİYOGRAFYA :

Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, IV, 377; Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ's*, s. 124, 145; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), IV, 460; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam* (Atâ), VIII, 91; XV, 257; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba's*, XV, 54; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 78-79; Zehbî, *A'lâmü'n-nübelâ's*, XVII, 574-575; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muḍḍıyye*, I, 223, 247-250; III, 435; İbn Kutluboğa, *Tâcüt'terâcim fî tabakâtü'l-Hanefiyye*, Bağdad 1962, s. 7, 71; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, II, 264, 265, 280-281; Temîmî, *et-Tabakâtü's-seniyye*, II, 19-31; *Keşfü'z-zunûn*, I, 46, 346, 466; II, 1316, 1357, 1631-1635, 1838; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 30-31; Ahlwardt, *Verzeichnis*, IV, 56, 59-60, 121, 185; *Osmanlı Müellifleri*, I, 219; Serkis, *Mu'cem*, II, 1497-1498; Brockelmann, *GAL*, I, 183-184; *Suppl.*, I, 295-296; M. Zâhid Kevserî, *Hüsnü't-tekdâti fî sîreti'l-İmâm Ebî Yûsuf el-Kâdî*, Kahire 1948, s. 104; A. J. Arberry, *The Chester Beatty Library, A Handlist of the Arabic Manuscripts*, Dublin 1955, III, 11, 31; Sezgin, *GAS*, I, 444, 451-455; M. Mutî' el-Hâfiz, *Fihrisü maḥtûḥâtî Dâri'l-kütübî'l-Zâhiriyye: el-Fikḥü'l-Hanefî*, Dimaşk 1401/1980-81, I, 304-305, 403-404, 410-413, 440-443, 456; II, 128-129, 155-158; Habîb Ahmed el-Kirânîvî, *Ebû Hanîfe ve aşâbüh*, Beyrut 1989, s. 147-148; O. Spies, "al-Djassâs", *EP* (İng.), II, 486; M. Ben Cheneb, "al-Kudûrî, Abû'l-Husayn / al-Hasan Aḥmad", a.e., V, 345.

CENGİZ KALLEK

KUDÜM

Türk müzikisinde kullanılan
vurmali çalgı.

Kelime olarak Arapça'da "uzak bir yerden gelme, ayak basma" anlamına gelen **kudüm** bazı tarikat toplantılarında, özellikle mevlevîhânelerde, bazan da din dışı müzikde kullanılan bir usul vurma aletidir. Mevlevî tarikatı mensupları tarafından "kudüm-i şerîf" diye adlandırılan kudüm, Mevlevî mukabelesi (semâ, âyin) esnasında mürtiple yer alan en önemli ritim sazı olup kudüm çalana **kudümzen** veya **kudümî**, kudümzenbaşına da **ser-kudümî** denir.

Kudüm teknesi bakırdan yapılmış, aralarında çok az bir orantı farkı bulunan, ağızlarına deri gerilmiş iki tasta ibarettir. Bakır taslar sesin akustığı göz önüne alınarak, bazan da bir miktar altın karıştırılarak dövme ile yapılır; üzerlerinde en iyi sesi verdiği kabul edilen deve derisi tercih edilir. Kudümlerden büyüğün ağızına 2 mm., küçüğün ağızına 1 mm. kalınlığında deri gerilir ve deriler sicimler vasıtasıyla istenilen gerginliğe çekilir. Seslerde meydana gelecek madenliliği yok etmek için bakır tasların üzerine kıtık veya keçe konularak kalınca meşin kılıfla kaplanan kudümler, tabanlarının yere temasıyla ses renginin değişmesini önlemek için meşinden yapılmış daire biçimindeki simitler üzerine oturtulur. Kudümün ağız çapı 28-30 cm., yüksekliği çapının yarısı kadar olup kaidesi dardır. Son zamanlarda sığır derisinden ve vidalarla akort edilebilen kasnaklı kudümlere de rastlanmaktadır. Kudüm uçları oval biçimde, 25-30 cm. uzunluğunda, "zahme" adı verilen iki çubukla çalınır. Zahmeler çeşitli ağaçlardan yapılırsa da daha çok gül ağacı tercih edilir.

En az iki veya daha fazla kudümün birden kullanıldığı âyin icrasında mutribin reisi kudümzenbaşısıdır. Âyin esnasında semâzenlerin kudümün vuruşlarına (darp) ayak uydurmaları ve selâmları iyi takip edebilmeleri için kudüme oldukça sert vurulur. Birden fazla kudümün beraberliğini sağlamak için Türk müzikisinde kullanılan ana usuller gibi kudüm usulleri tesbit edilmiştir. "Velvele" adı verilen bu kudüm usulleri, ana usullerdeki zamanların daha küçük parçalara ayrılarak vuruş adedinin çoğaltılmasından ibarettir.

Oturuş vaziyetine göre sağ taraftaki pest ses veren kudüme "düm", sol taraftaki tiz ses verene "tek" ismi verilir. Sağ kudümle sol kudüm birbirinden dört ses farklıdır. Usullerin velveleli şekillerinde de normal usul deyimleri kullanılır. Ancak "tâ hek"ın yerine yalnızca "hek" kullanılır, ay-

Kudüm (Saznâme, TSMK, Hazine, nr 1793, vr. 27^a)

